دەبێ ئەوەمان لەبەرچاوبێ ، کە کارێکی بایەخداری هونەری یا ئەدەبی وەیان هەر شاکارێکیتر کە بەئەنجام دەگەیێنرێ .. خاوەنەکەی بناسین و بزانین چۆن ئەو کارەی بەئاکام گەیاندوە .. جا ئەگەر بەرهەمهێنەری کارەکە یەپۆر بووو سەرجەم کاتو خوێندنو وەزیفەکەشی هەر لەو مەدارەدا گیرسابۆوە .. ئەوا وەك بەرپرسیارێك داواو چاوەڕوانی لێدەکرێ کە خزمەتی خۆی لەو بوارەدا چالاکانە پێشکەش بکاو بەرهەمەکەش هێندە مەیبوو پوخت بێ کە لە ئاستی ئەو بارە لواوەدا بێ کە بۆی رەخسێنراوە .. بەڵام ئەگەر هاتو خاوەن بەرهەم شاکارێکی شیاوی هێنابە کایەوەو هیچی بۆ نەرەخسێنرابوو .. تەنیا ئەوەندە نەبێ لە خۆی ببڕیو قوربانی بە کاتو ئیستراحەتو خەوو خۆشی

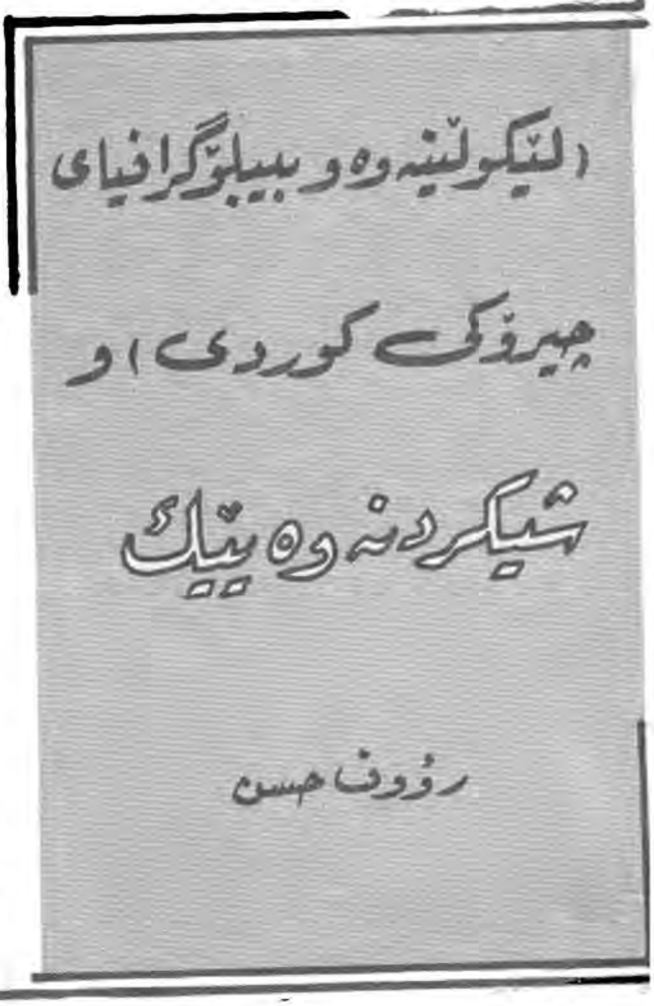

بداتو سەرەڕای ئەو. کاروفرمانەی کە ژیانو دەرامەتی پێ مەیسەر دەکات ئەم کارو بەرهەمەیشی بخاتە پاڵ .. ئەوا ئەمەیان پێویستە بە چاوی ڕێزو خۆشەویستییێکی تایبەتێوە سەیری بکرێو پایەو نرخی شایستەی خۆیشی پێ بدرێ .

عومەر مەعروف بەرزنجی کە دانەری کتێبی « لێکۆلینەوەو بیبلیۆگرافیای چیرۆکی کوردی » ە.. مامۆستایێکی قوتابخانەیێکی سەرەتاییە .. هەمووشمان دەزانین کە سەرەڕای ئەو ئەرکە پەروەردەییە پیرۆزەو دەوامی ڕۆژانەی مامۆستایانیش .. پیویستیان بە خۆئامادەکردنە بۆ ڕۆژی داهاتوو ئەمەش کاتێکی کەم یا زۆری ژیانیان دەگرێتەوەو نووسەریش لەپاڵ ئەم ئەرکو دەوامەشیدا.. بەو کتێبە خزمەتێکی پەسەندکراوی ئەدەبی کوردیمانی کردوە ..

ئەم وتانەی پێشووم ئەوە ناگەیێنێ کە نەخرێتە بەر سەنگی مەحەكو وەك خۆیشی داوای کردوە کە « بەچاوێکی رەخنەو راستکردنەوەو بژارەوە » سەیری کارەکەی بکەینو لە ناتەواوێکانی چاوپۆشی نەکەین .. بەلکو بەپێچەوانەوە چ بۆ نووسەر خۆیو چ بۆ خوێنەرانیش پێویستە هیچ لایەنێکی فەرامۆش نەکەینو بەپێی توانا شیکردنەوەی وردو سەرنجی دڵسۆزانەی خۆمانی پێشکەش بکەین .

قۆناغەکانی چیرۆکی کوردیو هەوڵدانێك بۆ جیاکردنەوەی بابەتەکان :

نووسەر چیرۆکی ساڵانی ١٩٢٥ تا ١٩٦٩ ی بەسەر سێ قۆناغدا دابەشکردوە .. بەکورتی « سەرهەڵدان ٩٢٥ تا ٩٣٩ » و « برەوپێدان ٩٣٩ تا ٩٥٠ » و « گەشەکردن ٩٥٠ تا ٩٦١ » و دوای ئەوەش تا ساڵی ٩٦٩ بە « سەردەمێکی کپو بێدەنگ » ناوی دەبات .. کە بەتەواوی ئەم بۆچوونەی عومەر لەگەڵ ئەوەکەی حسێن عارفدا کە لە کتێبی « چیرۆکی هونەریی کوردی » دا دەربارەی قوناغەکان دەری بڕیوە یەك دەگرێتەوەو ئەمەش جێی سەرنجو تەنانەت سەرسوڕمانیشە کە کە چۆن بەپێی ساڵو بەو جۆرە دابەشیان کردوەو کەسیشیان سیمای تەواوی « قوناغ » ەکانیان دیاری نەکردوەو کاتی خۆی لەهاوکاریدا لەمبارەیەوە سەرنجی خۆم خستەرو ..

بەڵام ئەوەی جێی رەزامەندیەو لە باسێکی

زانستیانە نزیکی دەخاتەوە ئەوەیە کە بەرزنجی هاتوە سەرباس و ناونیشانی بابەتی داناوەو بە بەراوردکردن و لێکۆڵینەوەیێکی گونجاوەوە بۆ هەر بابەتێك کۆمەڵێ چیرۆکی بە نموونە هێناوەتەوە .. وەك « ترکەی جوتیارو کرووزانەوەی هەژارو زەبری دەرەبەگ « و گیروگرفتەکانی ئافرەت » .. هتد .

بەداخەوە .. ئەمەش لە هەنگاوێکی کورت زیاتر نیەو نەگەیشتۆتە پلەی هەڵسەنگاندنێکی زانستیانەی تەواو .. چونکە نووسەر ئەم ناونیشان و سەرباسە بابەتیانەی بۆ هەر « قۆناغ » یێك جیاکردۆتەوەو ئەهاتوە هەر «٤٥» ساڵەکەی تەمەنی چیرۆکی کوردی بخاتە ژێر باڵی ئەو ناونیشانە جیاوازانەوە .. هەر لەبەر ئەم هۆیەشە ناچار بوە لە « قۆناغ » ی سێیەمیش‌دا ناونیشانی نزیك و لەیەکچوو دووبارە بکاتەوە .. وەك « خەباتی جوتیارو دەسەڵاتی دەرەبەگ و موچەخۆری بیرۆکراتی » و « لەەوساندنەوەی ئافرەت لەسایەی رژێمی دەرەبەگێتیدا » .. هتد ..

گەر ئەمانەی پێکخستبایە .. ئەوا سەرکەوتنێکی باشتری بەدەست دەهێناو باسێکی وردو پوختی لێ پەیدا دەبوو ..

هەر لەم بارەیەوە دەمەوێ بپرسم بۆچی لە « قۆناغ » ی سێیەمی چیرۆکی کوردی‌دا لە ساڵانی ٩٥٠ تا ٩٦١ دواوەو نەیگەیاندۆتە ساڵی ٩٦٩ ؟! چونکە کاتێ ساڵانی ٩٦٢ تا ٩٦٩ جیادەکاتەوەو ناونیشانێکی سەربەخۆی بۆ دادەنێ « سەردەمێکی کپ و بێدەنگ » .. دەبێ لەسەر کام « قوناغ » حسێب بکرێ ؟! جا هەر ئەم مەسەلەیە رامان دەکێشێتەوە بۆ ئەوەی بە هەر بارێك‌دا بیخەینەوە ناتەواوی قۆناغ دانانمان بۆ ئاشکراتر دەبێ کە لەسەر بنچینەی ساڵ دانراون و بەو جۆرەشن کە تا ئێستا باسیان لێ‌کراوە.. کە تایێ کێشەکان ئاڵۆزتر دەکات و تەنیا یاریدەیێکی نووسەران و لێکۆڵەرەوان دەدات و باسەکەیان تا رادەیێك ئاسانتر دەکا ..

ئەمجا هەر ئەو « سەردەمە کپ و بێدەنگ » ەی بەرزنجی باسی دەکات .. سەیر دەکەین تەنیا چوار پێنج ساڵێکیان چیرۆك تیای‌دا دەگمەن بلاوکراوەتەو ئەویش ساڵانی ٩٦٣ تا ٩٦٦ و ئیتر لە ساڵی ١٩٦٧ تا ٩٦٩ زیاتر لە «١٠٠» چیرۆك بلاوکراوەتەو لەمەش‌دا چەندەها چیرۆکنووسی ناودارو بەتوانا بەشداریان تیاکردوە .. وەك محەرەم محەمەد ئەمین و محەمەد مەولود « مەم » و د. مارف خەزنەدار و حسێن عارف و جەمال بابان و کاکەمەم بۆتانی و تایەر ساڵح سەعیدو سەدرەدین عارف و چەندانی‌تریش وەك نووسەر خۆیشی دەرکی بەم راستە کردوە .. بەلام هەر لەبەر رۆشنایی بیبلیۆگرافیاکەی بەرزنجی خۆی‌دا دەردەکەوێ کە هەندێ جار لە ماوەی نزیکەی شەش ساڵ‌دا تەنیا چوارپێنج چیرۆك بلاو کراوەتەوەو بە سەردەمی « کپ و بێدەنگ » یش ناو نەبراوە .. وەك ساڵانی ١٩٣٦ تا ١٩٤٢ .. جا لەبەر ئەمە دەبێ لە ناونان و سەرباس هەڵبژاردن‌دا وردتر بین بۆ ئەوەی زیاترو باشتر مەبەست بپێکین .

بیبلیۆگرافیا

بەرزنجی لە کۆتایی کتێبەکەی‌دا بیبلیۆگراکیایێکی بۆ چیرۆکەکانی ئەو « ٤٥ » ساڵە داناوە .. لەم بەشەدا باسی وشەی بیبلیوگرافیا دەکات و بۆ روونکردنەوەی ماناکەشی بەنجە بۆ وتارێکی د. مارف خەزنەوار رادەکێشێ کە لە « رۆژی کوردستان » دا بلاوکراوەتەوە .. بەلام دەبوایە ئاگاداری ئەو راستیە بوایە کە مانای ئەو وشەیە لەسەرجەم فەرهەنگ و ئینسکلۆپیدیا ئەو روپایی و تەنانەت رۆژهەڵاتیکانیش‌دا هەیەو بێ‌گومان دکتۆریش بۆ ئەم مەبەستە سوودی لەو سەرچاوانە وەرگرتوە ..

نووسەر ئەم بیبلیۆگرافیایەی بەپێی ساڵی بلاوکردنەوەی چیرۆکەکان داناوەو ئەم جۆرەیانی بەلاوە پەسەند بووەو دەڵێ « سەرەتای دەستپێکردنی هەموو نووسەرێك ئاشکرایەو ئاشکرایەو قۆناغەکان بەوردی جیادەکرێنەوە .. ل ١٦١ » لەراستی‌دا ئەگەر بەگوێرەی ناوی چیرۆکنووسەکانیش بوایە سەرەتای دەستپێکردنی هەر نووسەرێك ئاشکراو دیارتر دەبوو سەرەرای خێرایی دۆزینەوەی هەموو بەرهەمەکانی ساڵانی بێ‌بەرهەمی و وەستانی و هەروەها بەپیتی و فرە بەرهەم بلاوکردنەوەی .. تەنانەت ژمارەی بەرهەمەکانیشی .. بەلام ئەم شێوەیە .. **گرینگترین لایەنی سوودبەخشی لەوەدایە کە بە ئاسانی دەتوانرێ سەرژمێری چیرۆکەکانی یێ**

بکرێ لە هەر ماوەیێکدا کە مەبەستمان بێ .. دەڵێم سەرژمێر .. چونکە تەنیا ژمارەی چیرۆکەکانی تیا دەست دەکەوێو تەنانەت نـــاوی چیرۆکەکـــان بەتەواوی نەدراوەتە دەست .. بۆ نموونە .. ئەگەر کتێبێك کۆمەڵە چیرۆکێکی گرتبێتە خـۆی‌و ئـــەم چیرۆکانە لەوەوبەر لە رۆژنامەو گۆڤارەکاندا بـلاو نەکرابێنەوە .. ئەوا تەنیا ناوی کتێبەکە (کۆمەڵە چیروکەکە دانراوەو ناوی هیچ چیرۆکێکی دیـــاری نەکراوە .. ئەوەندە نەبێ ژمارەی چیرۆکەکانی ئەو کتێبەی نووسیوە .. کە بێ‌گومانم بەلای بەرزنجیوە کاریکـــی زەحمەت نەبوو ناوەکانـــی بخستایەتـــە بیبلیوگرافیاکەیەوە ..

گەرچی بەرزنجی ئەرکێکـــی گرانی بـــە بیبلیۆگرافیاکەیەوە کێشاوە .. بەڵام چەنـدەهـــا چیرۆکی نەگرتۆتە خۆی .. کـــە هەندێکیان لـــە لێکۆڵینەوەکەی‌دا ناویشی هێناون‌و کات‌و ژمـــارەی ئەو چاپەمەنیا نەشی دەستنیشان کردوە کە تیاندا بڵاوکراونەتەوە..ئەمەیان لەبیرچوونەوەیەو هەندێکی تریشیان لەبەر پەرش‌و بڵاوی چاپەمەنی کـــوردی بەسەری‌دا گوزەریان‌کردوەو لێرەدا تەنیا بۆ نموونـــە هەندێکیان ناو دەبەم .

چیرۆکی جوان ــ ئـــەحمەد مەحـــموود (ئازاد)
چابخانەی ژین سلیمانی

تەمەنێکی بەهار ــ ئەمین میرزا کەریم ــ بڕوا ژ ٨٧

بەفرو ژیلەمۆ ــ ئەمین میرزا کەریم ــ بڕوا ژ ٦٢

سۆزەی ئازادی ــ حسێن عارف ــ گۆڤاری سلیمانی ١٩٥٩

دلداری ترسنۆك ــ حسێن عارف ــ روناهی سالی ، ١٦٩٢

مام‌نەریمان‌و کوڕەکانی ــ محەمەد سالح سەعید ــ دەنگی گێتی تازە ١٩٤٥

زوخال‌فرۆش ــ ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل ــ برایی (التاخی) ژ / ٣٢٦ رۆژی ١٠ــ٨ــ٩٦٨

داستانی دوو پالەوان ــ رەمزی قەزاز ــ چیرۆکێکی مێژوویی درێژە لەسالی ١٩٦٨دا لەچاپ‌دراوە .

سوالکەر ــ ئەمین محێدین ــ ژین ژ ١١٤٤

شەوێکی‌گوێژە ــ حامید فەرەج ــ دیاری‌لاوان ١٩٣٤

فرمێسکی وریای داماو ــ عومەر رەشید کـــەریم ــ ژین رۆژی ٩٦٢/١٢/٢٠

ماوێتی

گەنجینەی دەوڵەمەندی ئەدەبی کلاسیکیمـــان سەرچاوەیەکی زۆر بەربـــن و فراوان‌و و بەپیتە ، پشتاوپشت کەلکی لێ‌وەرگیراوەو ، وەرئەگیرێ ... بەتایبەتی لەم سەردەمەدا کە بەپەرۆش و ســـۆزەوە هەمـــوو کـــون و قوژبنی ئـــەپشکێنرێ بـــۆ زیندووکردنەوەی شوێنەواری دێرینی درەشـــەدارمان و بەخشانکردنی گزنگی سوودبەخشی بێ بایانی ... بێ گومان بەم کارە پیرۆزە دەروون گەش و هەست ئارام و چاو ڕوونەو شادی بوون دائەپۆشـــێ .... لە [هاوکاری] ی بەڕێزدا ، ژمارە ــ ٤٢٥ ــ لـــە ژێر سەرباسی [لە دوو «خەلیل منەوەر» دۆستەوە بانگەوازێك] مامۆستا نەریمان وتارێکی نووسیبوو.، تێیدا ماوە و ڕادەی تەقەلاو کۆششی خۆی ، ئنجا هی کاك « هەردەوێڵ کاکەیی » دەرخستبوو ، لە پێناوی کۆکردنەوە و بەدەستهێنانی بەرهەم و شوێنەواری ــ خەلیل منەوەر ــ شاعری جەماوەری،لە دیوانێکا . . دیارە ئەم هەنگاوە و هەر هەنگاوێ بنری بۆ گەشانەوە و زیندووکردنەوەی کەلەپوورەکەمان ، گەلێ پیرۆز و بەجێ و بەفەڕە ، دلسۆزان بە دەروونی فراوانەوە پێشوازی و ئافەرین و پیرۆز بایی لێ ئەکەن و یاریدە پێشکەش ئەکەن ..... گومانـــی تیا نی‌یـــە کـــە شارەزایی لە هەر زار و شێوەیەکدا مـــەرجێکی زۆر سەرەکی و گرنگە بۆ سەرکەوتنی هەر پرۆژەیـــەك دەربارەی بەرهەمی هەر نووسەر و شاعر و زانا و ئەدیبێك کە بەو دیالیکتە بەرهەمی هێنابێتە کایەوە .. سەبارەت بە [دیالیکتی گۆران] یش ، بە پێویستی ئەزانم لێرەدا ئەم خالە گرنگە بخەمە ڕوو : ــ لـــە میانەی زمانی هۆنراوە و ئاخـــاوتنی ڕۆژانـــەدا جیاوازی‌یەکی ئاشکرا هەیە ، ئەم تێبینی‌یەش لـــە سەرنجی بەرهەمی شاعرەکانی ئـــەم زار و شێوەیەدا ڕوون‌و دیارە ....

بێنەوە سەر وتارەکەی دەربارەی بەرهەمی (خەلیل منەوەر) ، لەم باسە کورتەدا ، تەنیا لە لایەنی شێوە و داڕشتنی هەندێ وشە و لێکدانەوەیان ئەدوێم کە نووسەر لە چەند دێڕە شیعری (خەلیل منەوەر) دا خستوونیەتە ڕوو ... ئـــەوەش لـــە یاد ناکرێ کـــە نووسەر هەمیشە پەیڕەوی ڕێنوسی تازە ئـــەکا ... (شێخ ڕەزا) ڕوو ئەکاتە (خەلیل منەوەر) و ئەڵێ :

کاکە خەلیل « گوێ » دەر « وی » گفتارانە
« بواچی » پەرێت شون و نشانە

ئەکرێ لە جیاتی « گوێ » ــ « گۆش » بێ ، هەموو